

Проливы. – М., 1925. – Т. I. – № CCCXXXII. 28. Нота французского посольства в Петрограде российскому министру иностранных деп М.И. Терещенко. 26 мая 1917. // Константинополь и Проливы. – М., 1925. – Т. I. – № CCCXXXIII. 29. Соннино – Рашотти. Рим, 3 июня 1917. // Константинополь и Проливы. – М., 1925. – Т. I. – № CCCXXXVII. 30. Терещенко – Набоков. Петроград, 24 мая / 6 июня 1917. // Константинополь и Проливы. – М., 1925. – Т. I. – № CCCXL. 31. Терещенко – Севастопуло, 12 / 25 сентября 1917. // Константинополь и Проливы. – М., 1925. – Т. I. – № CCCCLX. 32. Черновая записка Миллюкова П.Н. о Константинополе. // ГАРФ. – Ф. 579. – Оп. 1. – Д. 1875. 33. Шилькова В.И. Империалистическая политика США в отношении Турции. – М., 1960. 34. Щадрин И. Константинополь и Проливы. Перепечатывается из казанской рабочей газеты. – Казань, 1917. 35. Anderson M.S. The eastern question. 1774-1923. – London, 1965. 36. Blake N.M., Barck O. The United States in its world relations. – New York-Toronto-London, 1960. 37. Dostas D. Greece and Turkey: the regime of the Straits, Lemnos and Samothrace. – Athens, 1987. 38. Edwards J.H. David Lloyd George. The man and the Statesman. – New York, 1929. 39. Elkus – Lansing. Constantinople, March 23, 1917. // Papers relating to the foreign relations of the United States. 1918. Supplement 2. The World War. – Washington, 1933. 40. Fuad A. La Question des Détroits. – P., 1928. 41. Graves P.P. The question of the Straits. – L., 1971. 42. Guinn P. British strategy and politics 1914 to 1918. – Oxford, 1965. 43. Howard H. Turkey, the Straits and

U.S. Policy. – Baltimor-London, 1974. 44. Lansing – Elkus. Washington, April 3, 1917. // Papers relating to the foreign relations of the United States. 1918. Supplement 2. The World War. – Washington, 1933. 45. Laurence E. United States policy and the partition of Turkey, 1914-1924. – Baltimore, 1965. 46. Link A. Wilson the Diplomatist. A look at his major foreign policies. – Baltimor, 1957. 47. Lloyd T.O. Empire to welfare state. English history 1906-1976. – Oxford, 1979. 48. Macfie A.L. The straits question 1908-36. – Saloniki, 1993. 49. Memorandum Submitted December 22, 1917. The War Aims and Peace Terms it Suggests. // Papers Relations of the United States. 1919. The Paris Peace conference. Vol. I. – Washington, 1942. – № 887. 50. Mikoff D. Pour le droit et la paix dans les Balkans. – Genève, 1919. 51. Notes of a Meeting of the Head of Delegations of the Five Great Powers Held in M. Pichon's Room at the Quai d'Orsay, Paris, on Monday, July 21, 1919, at 3 : 30 p. m. // Papers Relations of the United States. 1919. The Paris Peace Conference. – Washington, 1946. – Vol. VII. 5. Pavlovitch M. The foundation of imperialist policy. – London, 1922. 53. Phillipson C., Buxton N. The question of Bosphorus and Dardanelles. – L., 1917. 54. Treadcold D. Foreword. // Miliukov P. Russian and its crisis. – London, 1962. 55. Warth D. Soviet Russia in world politics. – New York, 1964. 56. Warth R.D. The allies and the Russian revolution. From the fall of the monarchy to the peace Breast-Litovsk. – London, 1954.

Надійшла до редколегії 17.03.11

Б. Патриляк, асп.

ОПІР УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА НОВИМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ ЗАХОДАМ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ У 1928 Р.

У статті розглянуті причини опору українського селянства новим соціально-економічним заходам радянської влади у 1928 р. Досліджено форми і масштаби селянського опору.

In the article we consider the causes of resistance of Ukrainian peasants to new social and economic activities of Soviet power in 1928. We explored forms and scale of peasant resistance.

Колосальні соціальні експерименти, здійснювані радянською владою від кінця 1920-х рр., потребували неймовірних матеріальних ресурсів. За умов аграрного характеру радянської держави ці ресурси можна було віднайти лишена селі. Цілком очевидно, що вилучення цих ресурсів потребувало майже повної руйнації тогочасного сільського суспільно-економічного укладу. А це, в свою чергу, стало причиною прямого конфлікту селянства з владою. Наукова реконструкція форм і методів селянського опору владним заходам є необхідною для того, щоб відновити повну картину взаємин радянської влади і села на початку сталінської модернізації. Тому дослідження опору українського селянства соціально-економічним новаціям радянської влади є актуальним завданням.

Досі у сучасній вітчизняній історіографії ця проблема не знайшла достатньо повного відображення. Серед праць, у яких висвітлювалися окремі аспекти проблеми, слід відзначити дослідження О. Ганжі "Опір селянства України політиці суцільної колективізації", Л. Гриневич "Сталінська "революція згори" та голод 1933 р. як фактори політизації української спільноти", Г. Капустян "Надзвичайщина та селянський опір в Україні (кінець 1920-х рр.)".

Попри те, що проблема терористичних методів хлібозаготівель та пов'язаних з ними заходів радянської влади у сільському господарстві, що розпочалися у 1928 р. і стали прологом до безпрецедентного нищення голодом української людності у 1932-1933 рр., має досить широку історіографію, переважна більшість досліджень присвячена саме репресивним заходам влади щодо українського селянства. Наша мета полягає у дослідженні реакції українського селянства на перші кроки влади зі скасування НЕПу та аналіз форм і масштабів опору здійснюваним заходам.

1928 р. без перебільшення став переломним у стосунках влади і селянства в СРСР. Втілюючи рішення XV з'їзду ВКП(б), що взяв курс на колективізацію і форсоване проведення індустріалізації господарства СРСР, влада вдалася до реалізації цілої низки радикальних

соціально-економічних заходів на селі. Різкий поворот у аграрній політиці радянської держави, надзвичайні заходи в аграрному секторі, що означали кінець НЕПу, не могли не позначитись на настроях українського села, які значною мірою радикалізувалися. Практичне втілення нових соціально-економічних заходів радянської влади наразилося на шалений опір з боку селянських мас.

Опір українського селянства новій соціально-економічній політиці не став несподіванкою для керівництва партії та держави. У своєму листі до голови ДПУ УСРР В. Балицького "Про політичний стан країни" від 9 лютого 1928 р. секретар ЦК КП(б)У Л. Каганович писав про те, що у зв'язку з хлібозаготівлями та іншими заходами радянської влади на селі можливе посилення контрреволюційних настроїв. А у зв'язку з цим, а також зі зростанням активності контрреволюційних елементів потрібно посилити спостереження та репресії з боку Державного політичного управління (далі – ДПУ) й докласти всіх зусиль для бойової організації партійних і радянських кадрів на селі. Також визнавалося за необхідне асигнування додаткових коштів на посилення роботи ДПУ [16, арк. 1].

Опір хлібозаготівлям за сталінською логікою мали бчинити здебільшого заможні селяни (саме "куркулів", а не усе селянство, Сталін звинуватив у провалі хлібозаготівельної кампанії у своєму сибірському виступі в січні 1928 р.) [7, С. 356 – 357]. Проте опір владі чинили практично всі прошарки села. Так, керівники хлібозаготівельної кампанії у Роменській окрузі в листі до В. Чубаря визнавали, що у настроях селян майже немає диференціації – незадоволені всі [16, арк. 31]. Статистика, що не вкладалася у рамки класової теорії, викликала у партійного керівництва певне збентеження. У доповідній записці до ЦК КП(б)У комісії ЦК з обслідування Мелітопольської партійної організації висловлювалося невдоволення з того приводу, що за опір хлібозаготівлям було засуджено мало "класових ворогів" – куркулів. За весь час хлібозаготівельної кампанії 1928 р. у Мелітопольській окрузі позбавили волі за ст. 58, 59 кримінального кодексу: бідняків – 10, середняків – 53, інших –

22, куркулів – 21 (20 %). До штрафів за цими ж статтями засудили: бідняків – 54, середняків – 304, інших – 15 і куркулів – 81 (18%) [13, арк. 17].

Хлібозаготівельна кампанія вже навесні 1928 р. буквально знекровила українське село. Ситуація стала загрозливою, коли навесні 1928 р. з'ясувалося, що внаслідок холодної зими в УСРР загинуло більше половини озимини. Селянам довелося пересівати вдруге, а подекуди й утретє [2, С. 280]. Найтяжча ситуація склалася в степу. Голод, що охопив південні райони України вже навесні-влітку 1928 р., сприяв радикалізації настроїв українського села. Навесні 1928 р. найактивніший опір вивезенню заготовленого хліба чинила саме біднота півдня України, опинившись практично перед загрозою голодної смерті. Найпоширенішою формою опору стали масові виступи. У доповідній записці членом комісії Політбюро з хлібозаготівель Л. Кагановичу, В. Чубарю, В. Затонському та М. Полозу від 10 травня 1928 р. повідомлялося про "тяжку" політичну обстановку, що склалася у степу. Тут відбулося кілька десятків активних масових виступів бідноти, яка перешкождала вивозу з сіл зерна. В усіх південних округах відбулося кілька десятків демонстрацій до сільрад з вимогами видачі хліба [19, арк. 122]. Зокрема, 7 травня селяни станції Пришиб Мелітопольської округи затримали борошно на державному млині, вимагаючи роздати його. Під час масових виступів у с. Софіївка Криворізької округи, в яких брало участь до 400 чоловік, було затримано 9 підвод з хлібом [16, арк. 28]. У с. Воронцовка на Херсонщині знадобилося втручання окружного ДПУ для того, щоб приборкати жінок, що не дозволяли вивезти 8 000 пудів хліба. Протести відбулися і у національних територіальних утвореннях. Зокрема, у Карло-Лібнехтівському районі протестували німці, вони провели мітинг коло будівлі районного виконавчого комітету (далі – РВК) з вимогою роздати хліб [21, арк. 30]. 12 червня серйозні заворушення відбулися у Николаєві. Тут коло 500 селян з навколишніх сіл, до яких приєдналися робітники заводу ім. Марті, вирушили до обласного виконавчого комітету (далі – ОВК) з вимогою до влади: *"Дайте хліба!"*. А 14 червня коло 100 мешканців с. Тернівка прорвалися у розташування розквартированого поблизу Николаєва 43-го стрілецького полку й почали скаржитися червоноармійцям на своє тяжке життя. Деякі селяни жадібно поїдали залишки їжі у помийних відрах, що неабияк приголомшило червоноармійців [10, арк. 337 – 338; 2, С. 284].

Досить своєрідно реагували на тяжку економічну ситуацію весни 1928 р. єврейські сільськогосподарські поселенці півдня України. Завідувач євсекції ЦК КП(б)У Кіпер у доповідній записці від 8 травня 1928 р. повідомляв про те, що в результаті надзвичайно тяжкої ситуації, що склалася на єврейських поселенських фондах, частина поселенців, навіть тих, що надійно осіли на землі й мали міцне господарство, піднімається і втікає з поселень [15, арк. 7]. "Насолодившись" селянською долею, євреї поверталися до міст і містечок, де продовжували вести хоч і злиденне, проте звичне для себе життя.

Хлібозаготівлі, що проводилися насильницькими методами часто призводили до того, що селяни намагалися позбутися будь-яких надлишків хліба. Зокрема, Іван Задніпряний з с. Янівка на Білоцерківщині писав у липні 1928 р. до газети "Радянське село": *"Тепер селяни (хоч не всі, але багато таких) косять зелений овес на пашу скотині аби не забрали більшовики"* [16, арк. 9]. Іноді селяни відмовлялися збирати врожай на частині землі. Серед заможної частини села масовими стали випадки відмови від "зайвої" землі [21, арк. 86].

Надзвичайно гостро реагувало селянство і на низку фінансових кампаній, що проводилися владою у 1928 р. з особливим завзяттям. Вже на початку 1928 р. селянство виявляло незадоволення т. зв. самообкладанням чи самооподаткуванням, своєрідним надподатком, що своїм вістрям був спрямований у першу чергу проти заможної частини села. У період НЕПу селяни самі вирішували, скільки і для яких потреб потрібно зібрати коштів. Головним чином зібрані гроші використовувалися на місцеві економічні та соціально-культурні потреби. Від 1928 р. принцип добровільності при зборі коштів був ліквідований.

Першою реакцією села на нові методи самооподаткування було цілковите неприйняття. Від початку року фіксувалося чимало випадків, коли скликані владою збори по самооподаткуванню приймали "неправильні рішення". Зокрема, у с. Виповзки, Переяславського району на Київщині в процесі проведення підготовчої роботи до самооподаткування чотири рази безрезультатно скликалися збори комітету неможливих селян (далі – КНС). Уповноважені РВК повідомляли про те, що проти самооподаткування виступає весь КНС, вся біднота включно з тими, хто звільнений від єдиного сільгосподатку, а значить і від самооподаткування [17, арк. 34]. Часто бідняки навіть соромились свого звільнення від самооподаткування. У Лубенській окрузі неможливі казали: *"Нам взагалі не потрібне самооподаткування, хай самообкладають робітників, вони отримують велику зарплатню та мають семигодинний робочий день, а ми працюємо 24 години на добу"* [21, арк. 4]. Іноді селянською відповіддю на кампанію самооподаткування ставав терор проти представників партії та влади, сільських активістів. Так, напередодні проведення самообкладання у с. Реутинці Конотопської округи озброєною групою людей у масках був вбитий активний член КНС разом із дітьми та однією комсомолець [21, арк. 9]. 27 січня у одному з сіл Коростеньщини після постанови зборів про самообкладання був побитий уповноважений РВК [21, арк. 10]. Після того, як у с. Велика Знамянка Запорізької округи по самооподаткуванню було стягнуто 150% від сільгосподатку, відбулася спроба підпалу приміщення сельбуду під час проведення у ньому закритих зборів комуністів у ніч з 7 на 8 квітня. Тієї ж ночі були спалені усі прапори громадських організацій та вчинений замах на двох працівників ДПУ [21, арк. 22 – 23].

Вже восени основною причиною негативних настроїв серед українського селянства стала кампанія зі стягнення єдиного сільгосподатку. Серед селян велися розмови про відмову від внесення податку, скорочення посівних площ, згорання господарства, мотивувалося це тим, що так чи інакше, радянська влада непосильними податками приведе селянство до розорення [14, арк. 30 – 31]. Подекуди на ґрунті оподаткування відбувалися навіть вбивства. У с. Іванівка Краснолучського району на Луганщині середняком Пряхінім був вбитий член податкової комісії. Причиною вбивства стало збільшення сільгосподатку. Жертвами селянського терору часто ставали сількори, які викривали "куркульські махінації" з податком [16, арк. 18 – 19]. У огляді "Про політичні настрої селянства" від 25 жовтня 1928 р., підготованому інформаційним відділом ЦК КП(б)У, повідомлялося про те, що "куркульство" від поодиноких спроб опору єдиному сільгосподатку почало переходити до організованого, групового зривання податкової кампанії, влаштовуючи нелегальні збори з метою відмови від сплати податку, складаючи колективні скарги на неправильне оподаткування, організовуючи колективну відмову від окладних листів [21, арк. 84].

У зв'язку з підвищенням єдиного сільгосподатку серед селянства посилювався рух за скорочення посівної площі та зменшення прибутковості господарства. З'явилися тенденції до своєрідного саморозкуркулення. Мелітопольський окружний партійний комітет (далі – ОПК) повідомляв про те, що серед заможного селянства округи спостерігається тенденція до скорочення свого господарства за рахунок продажу худоби, відмови від оренди землі, зменшення площі засіву. У Прилуцькій окрузі був зафіксований випадок, коли заможний селянин повернув податковий паспорт й подав до податкової комісії заяву з проханням забрати у нього молотарку з двигуном та парового млина для подальшого їх продажу і сплати з виручених коштів податку. У тій же окрузі були випадки сплати податку з грошей, виручених з продажу реманенту. У Луганській окрузі заможні селяни сплачували податок коштами, отриманими від продажу робочої худоби. На Білоцерківщині деякі "куркули" припинили молотити машинами, так пояснюючи свої дії: *"Ми свої машини здамо до сільради, а самі будемо молотити ціпами, а не машиною, будемо молотити до Різдва, хай раделада візьме собі хліба"*. Результатом непосильного податкового тиску стало те, що українське селянство стало втрачати інтерес до розвитку власного господарства.

Одним з найгостріших питань на селі було питання про землю. Кампанія з землеустрою 1928 р. викликала опір значної частини селян. Хоча проведення землевпорядкування диктувалося загальною потребою поліпшення крайній недосконалому стану землекористування, партійне керівництво УСРР з самого початку розглядало землеустрій передовсім як черговий етап на шляху до суцільної колективізації сільського господарства [4].

Класовий принцип під час землеустрою демонструвався вже з початку 1928 року. Від 1928 р. почав ліквідуватися общинний спосіб жеребкування під час розподілу угідь, натомість вводився класовий принцип: біднякам і членам КНС виділялися кращі землі з прицілом на майбутню колективізацію, кращі наділи також виділялися селянам, що об'єднувалися у колективи [5, С. 68]. Такий підхід посилював класове протистояння на селі, а також протистояння між членами колективних господарств і рештою селян.

Гнів селян часто був спрямований проти землевпорядників, на яких, окрім їх безпосередніх обов'язків, була покладена функція агітаторів за колгоспне будівництво. Часопис "Український землевпорядник" писав у 1928 р.: *"Агрономи і землевпорядники мають зацікавити населення, довести йому користь колективізації, на конкретних прикладах обґрунтувати економічну доцільність організації колективу"* [8, С. 8].

Впродовж липня-вересня низкою округ прокотилися масові виступи селян проти землеустрою. Проскурівський ОПК повідомляв про те, що *"хвиля протидії землеустрою прокотилася майже у половині округи"*. Масові виступи відбулися і у низці інших округ (Київська, Ніжинська, Вінницька, Волинська), у них брали участь середняки і навіть біднота [21, арк. 92].

Селяни чинили опір землеустрою передовсім у зв'язку з колективізацією. На початку липня відбулися активні виступи селян с. Рославичі на Київщині, пов'язані із виділенням під час землеустрою комуни "Зірка" кращих земель. Коли 4 липня члени комуни вийшли у поле з трактором, натовп селян накинувся на голову комуни, тракториста і його помічника. Членам комуни вдалося втекти, та трактор був виведений з ладу. Коли представник РВК Максименко 5 липня вийшов у поле разом із представниками сільради, КНС та комуни, на них накинулось коло 100 селян. В результаті члени комуни були

так залякані, що деякі з них подали заяви про вихід з колективу [16, арк. 15 – 16]. Часом доходило до збройного протистояння. У с. Музичі на Київщині в результаті конфлікту між місцевими "куркулями" та товариством спільного обробітку землі (далі – ТСОЗ) "Незаможна праця" за луги, що колись належали поміщику, 10 серпня виникла перестрілка, яка тривала більше години. У с. Київка на Чернігівщині група селян, вийшовши в поле, не дозволила представникам ТСОЗу зайняти відведену землю. Її вдалося зайняти лише за допомогою міліції. Та згодом противники колективізації помстилися – був спалений увесь урожай товариства [16, арк. 18]. У вересні 1928 р. відбулися виступи селян м. Звенигородки на Уманщині проти організації радгоспу та колгоспів і відведення їм землі. 9 жовтня у Сталінському селищі Генічеського району на Херсонщині на ґрунті землеустрою на храмове свято відбувся справжній погром незаможників та комсомольців [16, арк. 17].

У зв'язку з землеустроєм посилювалось протистояння між місцевим населенням та переселенцями на півдні України. У с. Дмитрівка на Херсонщині землі держфонду, на яких поселились переселенці-незаможники, до революції належали хуторянам-старожилам. З моменту передачі цих земель переселенцям у селі починається гостре протистояння. Було навіть убито переселенця-комсомольця [16, арк. 17]. Землеустрій у низці випадків поглибив міжетнічні суперечності. Зокрема, сприяв неприязні місцевого населення до євреїв-колоністів, землевлаштованих зусиллями Товариства по землеоблаштуванню єврейських трудящих (ТЗЕТ) у Полтавщині та у південних регіонах України [4].

Посилення тиску на українське селянство у 1928 р. об'єктивно зумовлювало тенденцію до його згуртування та самоорганізації, виділення з його середовища лідерів здатних сформулювати політичні вимоги і навіть zorganizувати хліборобів на протидію владі.

У 1928 р. партійні органи відзначали все більшу політизацію українського селянства. У партійних документах висловлювалося занепокоєння з приводу *"перетворення опору куркульства господарчим кампаніям раделади на селі в політичну антирадянську діяльність"*. Констатувалося й те, що у антирадянській агітації в першу чергу відчувається вплив *"української контрреволюції петлюрівського гатунку"* [21, арк. 96].

Тенденції щодо політизації українського селянства виявилися і в появі у 1928 р. великої кількості агітаційних листівок антирадянського змісту – 150 найменувань впродовж року [22, арк. 10]. Центральною темою листівок були нові заходи радянської влади на селі. Зокрема, у с. Журавка Вільшанського району на Шевченківщині були розвішані гасла: *"Це добра влада, що шкуру десяту дере із селян"*, *"Геть облігації – ярмо селян"*, *"Селяни, просніть та дивіться, що робить раделада"* та ін. У с. Кирилівці (нині Шевченкове) того ж району в листівках з'явилися самостійницькі гасла: *"Нехай живе самостійна Україна"*, *"Геть руки від України. Нехай живе УКП"*, *"Нехай згине радянська влада"* [21, арк. 41]. В Артемівській окрузі у травні було знайдено прокламації, в яких, окрім критики нових соціально-економічних заходів влади на селі, містився заклик до збройного повстання [21, арк. 23]. За повідомленнями ДПУ, у низці округ (Первомайська, Запорізька, Вінницька, Криворізька, Дніпропетровська) було виявлено листівки антисемітського, погромницького характеру, що закликали українців до розправи з євреями та комуністами [21, арк. 97].

Частина українських селян вже у 1928 р. готова була виступити зі зброєю в руках проти радянської влади під самостійницькими гаслами. У Запорізькій окрузі колишні члени "Просвіти" та свідомі селянська молодь

згуртувались навколо колишнього офіцера Кириченка у "Групу звільнення України". Ця група була ліквідована ДПУ разом з іншими "шовіністичними осередками" у березні 1928 р. в ході проведення широкомасштабної операції проти "українського антирадянського активу" [3, С. 54]. 11 червня органами ДПУ було викрито і знешкоджено селянську повстанську організацію "Союз визволення України", очолювану колишнім петлюрівським офіцером Кіндратом Саваринським. "Союз визволення України", що виник на ґрунті загального невдоволення українського села надзвичайними заходами радянської влади, стає одною з перших організованих груп у загальному селянському опорі.

За матеріалами ДПУ, організація, до складу якої входило понад 30 чоловік, діяла у Вороновицькому районі Вінницької округи й готувала збройне повстання під гаслами УНР. Окрім колишніх петлюрівських офіцерів Кіндрата Саваринського та Петра Радецького, всі заарештовані селяни виявились бідняками. Характерним є й те, що Саваринський утримувався від вербування інтелігенції, бо остання, на його думку, могла провалити справу в силу своєї м'якотілості. Відозва "Союзу визволення України" була розрахована у першу чергу на селян, у ній знайшли оцінку всі надзвичайні заходи більшовицької влади [18, арк. 238 – 231; 1, С. 211 – 213; 6, С. 60 – 65]. Згодом подібну повстанську організацію органи ДПУ ліквідували і в Немирівському районі [12, арк. 1].

Не випадково у резолюції спеціальної наради по боротьбі з бандитизмом від 23 листопада 1928 р. за підписом голови ДПУ В. Балицького висловлювалося занепокоєння тим, що *"посилюється діяльність куркульства і петлюрівщини, які намагаються широко використовувати в контрреволюційних цілях кримінальний елемент. Спостерігається перетікання кримінальщини у політичний бандитизм"*. На підтвердження цього органи ДПУ наводили факт виникнення трьох "банд" петлюрівського забарвлення та бурхливе зростання кількості терористичних проявів на селі.

Про те, що зростання "бандитизму" на селі у 1928 р. було пов'язане з соціально-економічними заходами влади, промовисто свідчить і той факт, що міський бандитизм на Україні впродовж двох років скорочувався [16, арк. 45 – 48].

У 1928 році значно зросла кількість терористичних актів. За даними ДПУ УСРР з 1 січня по 29 листопада (тобто за 11 місяців) 1928 р. на території України було здійснено 351 терористичний акт. Для порівняння – за весь 1927 р. ДПУ фіксує лише 173 теракти. Станом на 1 травня найбільше терактів було зафіксовано у Київській – 45, Чернігівській – 43, Полтавській – 14, Запорізькій – 12, Артемівській – 12, Одеській – 10 округах. До терористичних актів органи ДПУ зараховували злочини, спрямовані проти радянських та партійних працівників, сільських активістів, зокрема – вбивства, замаху на вбивство, підпали, поранення, побиття, погрози і т. зв. політхуліганство [20, арк. 203 – 204].

Отже, можна констатувати те, що наслідком наступу на НЕП у 1928 р. стало суттєве зростання градусу напруги у взаєминах влади та селянства.

Серед заходів радянської влади, що викликали найгострішу реакцію українського селянства у 1928 р., слід виділити хлібозаготівлі, що стали новим варіантом गरेзвісної продрозкладки, численні фінансові кампанії,

проведені з безпрецедентним тиском та кампанію з землеустрою у зв'язку з колективізацією.

До пасивних форм опору соціально-економічним заходам радянської влади на селі у 1928 р. слід віднести ухиляння від сплати податків, продаж робочої худоби та реманенту, відмова від землі та технічних засобів, відмова збирати врожай та ін. До подібних методів протидії владі селяни вдавалися і в попередні роки, обурені "ціновими ножицями", та у 1928 р. ці явища набули масового характеру.

Досить широкого розмаху набула така форма опору, як масові виступи. Якщо у 1927 р. органи ДПУ з занепокоєнням повідомляли лише про поодинокі випадки масових виступів та непокори владі [11, арк. 98], то у 1928 р., за словами В. Балицького, їх було вже 150 [9, арк. 44]. Сама масовість протестних заходів спростовувала більшовицьку тезу про "куркульський" характер селянського опору.

Серед активних форм селянського опору потрібно виділити й терор проти сільських активістів та партійних і радянських працівників, що суттєво зріс у 1928 р. порівняно з попереднім роком. Каральні органи знову виявляють в українському селі повстанські організації, готові до збройної боротьби. Опір господарським кампаніям радянської влади швидко набуває політичного забарвлення.

Водночас слід відзначити спонтанність та неорганізованість селянського опору, відсутність чіткої стратегії та розуміння кінцевої мети боротьби. Внаслідок досить ефективної роботи радянських репресивних органів потенційні організатори й керівники селянського супротиву методично вилучалися. Серед невдоволеного українського селянства відчувався брак яскравих лідерів.

1928 р. став роком початку нового витка масштабного протистояння між радянською владою та українським селом після років НЕПівського відносного затишшя. Це протистояння за кілька років закінчиться для українського села цілковитим розоренням у результаті організованого владою безпрецедентного за своїми масштабами штучного голоду 1932-1933 рр.

1. Ганжа О. Опір селянства політиці суцільної колективізації в Україні // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2000. – № 5.
2. Гриневич Л. В. Методи хлібозаготівель 1928/29 р. по-сталінськи // Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К., 2003. 3. Гриневич Л. Сталінська "революція згори" та голод 1933 р. як фактори політизації української спільноти // Український історичний журнал. – К., 2003. – № 5. 4. Журба М. А. Громадські об'єднання національного села в умовах суцільної колективізації селянських господарств України (20–30-ті рр. XX ст.) // <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/inb/2009-3/09zhurba.pdf> 5. Калініченко В. В. Земельна громада // Історія українського селянства: Нариси в 2-х т. / НАН України; Інститут історії України / В. А. Смолій (відп. ред.) – К., 2006. – Т. 2. 6. Капустян Г. Опір українського селянства політиці правлячого режиму наприкінці 1920-х рр.: маловідомий епізод // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – К., 2003. – № 1 (20). 7. Кульчицький С. В. Масовий терор як метод експропріації селян-власників // Політичний терор і тероризм в Україні. XIX – XX ст. Історичні нариси / Д. В. Архєрейський, О. Г. Бажан, Т. В. Бикова та ін. Відповід. ред. В. А. Смолій. – К., 2002.
8. Український Землевпорядник. Харків, – 1928. – № 7. 9. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 1, Спр. 306. 10. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, Спр. 6.11. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, Спр. 2524. 11. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, Спр. 2634. 12. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, Спр. 2641. 13. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, Спр. 2643. 14. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, Спр. 2643. 15. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, Спр. 2689. 16. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, Спр. 2751. 17. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, Спр. 2756. 18. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, Спр. 2757. 19. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, Спр. 2760. 20. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, Спр. 2800. 21. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, Спр. 3198. 22. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, Спр. 2824

Надійшла до редколегії 17.03.11